

Edyta Masternak

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

„Poziom i zakres syndromu agresji nieletnich sprawców czynów karalnych”

Słowa kluczowe: nieletni, agresja, agresywność, schronisko dla nieletnich.

Wprowadzenie

Co wywołuje zachowania przestępcze pośrednio, a co jest ich bezpośrednią przyczyną? O takie rozróżnienia toczą się spory między badaczami, teoretykami i praktykami poszukującymi odpowiedzi, która pozwoliłaby zrozumieć przestępców i mechanizmy, którymi się kierują. Jedną z prób odpowiedzi na powyższe pytania jest koncepcja dewiacji pierwotnej i wtórnej Lemerta (A. Kosewska, M. Kosewski 1976, s.259). Autor ten wprowadza rozróżnienie pierwotnych i rzeczywistych przyczyn przestępstwa. Przyczyny rzeczywiste, które powstają później są względnie niezależne od pierwotnych.

Przestępczość pierwotna posiada według Lemerta wiele różnorodnych przyczyn min. psychologicznych, społecznych, kulturowych, z czego wynika, że przestępczość pierwotna ma marginalny związek ze strukturą i statusem osobowości „pierwotnego” przestępcy.

Inaczej jest w przypadku przestępczości wtórnej, która to odnosi się do rezultatów wywołanych społeczną reakcją na dewiacyjne zachowania jednostki. Do takich reakcji zalicza się karę, stygmatyzację, społeczną kontrolę i segregację. Maja one dla jednostki znaczenie na tyle ważne, iż zmieniają jej strukturę psychiczną, powodując swoistą organizację jej społecznych ról i postaw wobec siebie (tamże). Poprzez ujawnienie jej przestępczych zachowań i skierowanie na nią działania wymiaru sprawiedliwości oraz napiętnowanie społeczne jednostka staje się wtórnym przestępcą. Wydarzenia te, bowiem wypaczają proces socjalizacji.

Agresja uznawana jest za fundamentalną cechę zachowania przestępczego i jest najistotniejszym komponentem niedostosowania jaki występuje u młodzieży „wykolejonej” (Z. Bartkiewicz 1996).

Z analizy agresywności w kontekście wykolejenia przestępczego Z. Bartkowicz (1996) wnioskuje, iż inklinacje do stosowania agresji i przemocy są zasadniczą cechą wykolejenia przestępczego i nieprzystosowania społecznego, a nasilenie wrogości i agresji w zachowaniu jest wskaźnikowe dla poziomu wykolejenia.

Warto zaznaczyć, że według autora analogiczność agresji i wykolejenia jest widoczna także w tym, że obie kategorie dotyczą nie tylko sfery zachowania, lecz także sfery poznawczej i emocjonalnej.

Przyjmując ten tok myślenia analiza nastawień preferencyjnych i percepcyjnych wykolejonych przestępczo w terminach gniewu i wrogości, ujmowanych jako nabytych w procesie przestępczej socjalizacji (C. Czapów 1978), sprawia, że pojęcie wykolejenia przestępczego staje się, bliskie rozumieniu agresji we współczesnej psychologii, tj. jako nawyków w zachowaniu, a jednocześnie nawyków emocjonalnych i poznawczych (Z. Bartkowicz 1996). Ogół ten składa się na swoisty obraz funkcjonowania agresorów, w którym uwidaczniają się właściwości i zmiany w sferze poznawczej pod postacią zniekształceń i zakłóceń w odbiorze informacji oraz w ich interpretacji, która prowadzi do się do traktowania różnych sygnałów jako prowokujących do agresji. W sferze emocjonalnej pojawiają się w przypadku interpretowania sygnałów jako prowokujących lub frustrujących złość, gniew, zaś w przypadku zagrożenia – strach, lęk. Wspólną cechą pobudzonych sytuacją emocji jest ich dość duże nasilenie i trwałość. Natomiast w sferze behawioralnej konsekwencją wadliwie przebiegających procesów poznawczych i emocjonalnych jest podejmowanie zachowań agresywnych, które na zasadzie uogólnienia i wzmacniania dominują w repertuarze zachowań jednostki, co sprzyja ich automatyzacji, usztywnieniu i schematyzacji a co za tym idzie przekształcaniu się w silnie utrwalony nawyk agresywnego zachowania.

Można więc wnioskować, że na wszystkich płaszczyznach funkcjonowania słabo utrwalone są mechanizmy kontroli agresywnego reagowania (w zachowaniu, poznawczego, emocjonalnego). Wynika z tego, że osoba agresywna odznacza się brakiem bądź znacznym deficytem pewnych potrzeb społecznych, takich jak potrzeba przynależności i akceptacji ze strony innych ludzi czy potrzeba zależności emocjonalnej – wskutek czego pewne nagrody i kary oparte na dezaprobach i odrzuceniu nie działają efektywnie. To w konsekwencji skutkuje osłabioną internalizacją norm i wartości społecznych i sprawia, że zachowanie kontrolowane jest raczej przez czynniki zewnętrzne, w szczególności zaś przez oczekiwanie kary za agresję (por. M. Kosewski 1977).

Mając na względzie powyższe cechy agresorów, charakterystyczne również dla większości jednostek niedostosowanych społecznie, istotnym wydaje się uwzględnienie w

procesie ich resocjalizacji korygowania całej ich zaburzonej osobowości (por. C. Czapów 1978). Zdiagnozowanie podopiecznych pod kontem zakresu i poziomu zachowań agresywnych oraz wykorzystanie tej wiedzy w praktyce pozwala na adekwatne planowanie oddziaływań wychowawczo – korekcyjnych.

Choć obrazu wykolejenia przestępczego nie da się sprowadzić jedynie do agresywności, jak widać z powyższej analizy obrazu agresji i wykolejenia w dużym stopniu zazębiają się i nakładają (A. Karłyk-Ćwik 2009).

Według Z. Bartkowicza (1996, s. 52), powoduje to określone konsekwencje dla oceny praktyki resocjalizacyjnej, w której dotychczas agresywność osób resocjalizowanych postrzegana była jako utrudnienie w oddziaływaniu resocjalizującym i wyjaśnienie jego bezskuteczności, nie zaś jako istotny cel tych oddziaływań. Przyjmowanie agresji jako podstawowego problemu wykolejonej młodzieży otwiera przed wychowawcami placówek nowe możliwości ich resocjalizacji. Szczególnie istotne z punktu widzenia oddziaływań resocjalizujących, wydaje się być rozumienie zarówno wykolejenia, jak i związanej z nim agresji, jako kategorii obejmującej trzy sfery osobowości: zachowanie, sferę emocjonalną i poznawczą. Wyznacza to konieczność stosowania kompleksowych oddziaływań, łączących różne formy wychowania i terapii młodzieży w placówkach resocjalizacyjnych. Zdaniem Z. Bartkowicza (1996) istnieje wiele metod pomocy agresorom. Oprócz oduczania obejmującego sferę zachowania, coraz częściej proponuje się oduczanie agresywnych emocji oraz zmianę wadliwych schematów poznawczych.

Proces resocjalizacji winien zatem uwzględniać różnorodne, dostosowane do specyfiki agresywnych wychowanków oddziaływania (A. Karłyk-Ćwik 2008), które zależne są od prawidłowej diagnozy wychowanka i jego sytuacji wychowawczej. W związku z tym we współczesnej pracy resocjalizacyjnej bardzo istotną rolę odgrywa sprawna i kompetentna diagnoza psychologiczno-pedagogiczna, zawierająca oprócz określenia stopnia wrażliwości i podatności danego wychowanka na określony typ działań, analizę jakości systemu samokontroli i regulacji wewnętrznej nieletniego .

Podstawowym pojęciem Ustawy o Postępowaniu w sprawach nieletnich jest pojęcie nieletniego, gdyż wyznacza zakres podmiotowy zawartych regulacji.

W świetle Ustawy (art. 1 § 1) nieletnim jest każdy, kto dopuścił się czynu karalnego po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17 lat, ale również osoba, wobec której został orzeczony i jest wykonywany środek wychowawczy lub poprawczy, przy czym nie może on

trwać dłużej niż do ukończenia przez te osoby 21 lat. W sprawach o demoralizację za nieletnią uznaje się osobę do 18 roku życia. Specyficzną podgrupę stanowią osoby w wieku 17 – 18 lat, które dopuściły się występku, a które można jednak traktować łagodniej (zgodnie z przepisami u.p.n., a nie k.k.), co jest uzależnione od właściwości osobistych sprawcy oraz okoliczności sprawy (L. Woszczek, 2002).

Artykuł 27 cytowanej ustawy mówi o placówce tymczasowej o charakterze izolacyjnym jaką jest Schronisko dla Nieletnich podlegające Ministerstwu Sprawiedliwości. W schronisku umieszczani są nieletni w wieku 13 – 17 lat, podejrzani o dokonanie czynu karalnego lub przestępstwa, a okoliczności i charakter czynu, stopień demoralizacji i nieskuteczności dotychczasowych środków wychowawczych przemawiają za przyszłym umieszczeniem w zakładzie poprawczym (W. Waśkowicz 2003).

Istnieją dwa rodzaje schronisk dla nieletnich: zwykłe i interwencyjne. Do schroniska zwykłego może trafić nieletni, gdy: zachodzi obawa ukrycia się nieletniego, zatarcia śladów czynu karalnego przez nieletniego, nie można ustalić tożsamości nieletniego, orzeczenie o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym natrafia na niedające się usunąć przeszkody. W schroniskach zwykłych liczba nieletnich w grupie wychowawczej i oddziale szkolnym powinna wynosić maksymalnie 10 osób.

Do schroniska interwencyjnego może trafić nieletni, gdy: popełnił czyn karalny wymieniony w art. 10 par. 2 Kodeksu Karnego, stwarza poważne zagrożenie społeczne lub zagrożenie dla bezpieczeństwa schroniska zwykłego. Praca w schronisku interwencyjnym nastawiona jest na wyeliminowanie zachowań agresywnych. W schroniskach interwencyjnych liczba nieletnich w grupie wychowawczej i oddziale szkolnym powinna wynosić 6 osób.

Nieletniego przyjmuje się do schroniska na podstawie: postanowienia o umieszczeniu w schronisku wydanego przez sąd rodzinny lub prokuraturę oraz nakazu przyjęcia.

W strukturze organizacyjnej schroniska dla nieletnich występują trzy działy: szkoła lub szkoły, internat, zespół diagnostyczny.

Praca resocjalizacyjna odbywa się w szczególności przez nauczanie, zajęcia korekcyjno-wyrównawcze, przyuczenie do zawodu oraz organizację zajęć w internacie. Praca z nieletnim w schronisku służy rozwijaniu jego zainteresowań i uzdolnień, wdrażaniu do przestrzegania zasad współżycia społecznego oraz umiejętnym organizowaniu czasu wolnego.

WYNIKI BADAŃ

Przedmiotem badań własnych jest próba oceny poziomu i zakresu syndromu agresji nieletnich sprawców czynów karalnych. Cel niniejszej pracy zostanie osiągnięty po rozwiązaniu problemu badawczego uszczegółowionego za pomocą następujących pytań badawczych:

- 1) Jaki jest poziom i zakres syndromu agresji nieletnich sprawców czynów karalnych?
- 2) Czy i jakie są różnice w poziomie syndromu agresji nieletnich z grup zwykłych i interwencyjnych?
- 3) Czy i jakie są różnice w syndromie agresji nieletnich na tle grupy normalizacyjnej?

We własnej pracy badawczej wyprowadzono następujące hipotezy robocze:

- 1) Nieletni ujawniają wysoki poziom syndromu agresji.
- 2) Nieletni z grup interwencyjnych ujawniają wyższy poziom agresywności od nieletnich grup zwykłych.
- 3) Nieletni ujawniają wyższy poziom agresji interpersonalnej niż grupa normalizacyjna.

Uzasadnieniem tak wyprowadzonych hipotez roboczych są cytowane powyżej badania D. Wójcik (1977) oraz Z. Bartkowicza (2001).

W badaniach własnych wykorzystano Inwentarz Psychologiczny Syndromu Agresji – IPSA II.

Został skonstruowany przez Zbigniewa Gasia, jego pierwsza wersja (opisana dokładnie w „Przeglądzie Psychologicznym” 1890,t. XXIII, nr 1,s.143 – 158) spotkała się z krytycznymi uwagami psychometrów. Podjęte zostały więc działania, które doprowadziły do opracowania zrewidowanej wersji inwentarza – IPSA II.

Zastosowany w badaniach własnych IPSA II, obejmuje 11 czynników, z których każdy zawiera kilka do kilkunastu twierdzeń, co łącznie daje 56 itemów. Oto krótka charakterystyka 11 czynników.

Czynnik I – skłonność do działań odwetowych.

Czynnik II – tendencje autodestrukcyjne.

Czynnik III – zaburzenia kontroli agresji.

Czynnik IV – agresja przemieszczona.

Czynnik V – nieuświadomione tendencje agresywne.

Czynnik VI – agresja pośrednia.

Czynnik VII – agresja instrumentalna.

Czynnik VIII – wrogość wobec siebie.

Czynnik IX – agresja fizyczna wobec otoczenia.

Czynnik X – agresja wobec otoczenia.

Czynnik XI – agresja reaktywna.

Należy pamiętać, że te same zachowania agresywne pełnią często różną funkcję u różnych osób i w różnych sytuacjach. Aby określić czemu one służą i jaką pełnią rolę w funkcjonowaniu jednostki trzeba pokusić się o analizę w funkcjonalnym aspekcie całego zespołu zachowań ujmowanych przez dany czynnik (Z. Gaś 1987).

Badaniami przeprowadzonymi w pierwszej połowie kwietnia 2011 objęta została cała przebywająca wówczas w Schronisku dla Nieletnich w Dominowie populacja licząca w sumie 33 osoby, z czego 22 nieletnich umieszczonych w schronisku zwykłym i 11 w schronisku interwencyjnym.

W celu przeprowadzenia analizy porównawczej podzielono badanych ze względu na rodzaj schroniska w którym przebywają, grupę G1 stanowią nieletni umieszczeni w schronisku zwykłym, natomiast G2 nieletni umieszczeni w schronisku interwencyjnym.

Tabela 1. Poziom cech syndromu agresji nieletnich

Czynnik	GR 1		GR 2		M1- M2	„t”
	M1	Sd1	M2	Sd2		
I „skłonność do działań odwetowych”	15,09 (0,89)	10,15	14,54 (0,85)	8,81	0,55	0,152
II” tendencje autodestrukcyjne”	5,45 (0,78)	4,14	3,27 (0,47)	3,92	2,18	1,449
III” zaburzenia kontroli agresji”	6,36 (0,71)	3,47	5,81 (0,64)	2,44	0,55	0,465
IV” agresja przemieszczona”	7,18 (0,80)	5,11	8,00 (0,89)	2,52	- 0,82	-0,498
V „nieuświadomione tendencje agresywne”	7,45 (1,06)	3,21	5,27 (0,75)	2,24	2,18	2,011*
VI „agresja pośrednia”	6,00 (0,86)	3,38	5,63 (0,80)	3,32	0,37	0,293
VII „agresja instrumentalna”	7,27 (0,73)	3,88	5,45 (0,54)	3,11	1,82	1,349
VIII „wrogość wobec siebie”	4,81 (1,04)	1,91	4,36 (0,87)	1,74	0,45	0,660
IX „agresja fizyczna wobec otoczenia”	5,00 (1,00)	3,84	6,54 (1,31)	2,02	- 1,54	-1,244
X „agresja wobec otoczenia”	6,00	2,96	6,00	2,00	0	0,000

	(0,86)		(0,86)			
XI „agresja reaktywna”	6,81 (0,76)	3,05	5,63 (0,62)	3,07	1,18	1,043
WO – Wynik ogólny	46,09	20,87	41,81	12,11	4,28	

* p<0,05

Jak wynika z powyższego zestawienia badani nieletni z grupy zwykłej uzyskali najwyższe wyniki w czynniku V - „nieuświadomione tendencje agresywne” (1,06), nieznacznie mniejsze wyniki uzyskali w czynniku VIII - ” wrogość wobec siebie” (1,04), oraz w czynniku IX – „agresja fizyczna wobec otoczenia” (1,0).

Z przedstawionej klasyfikacji wynika więc, że nieletni ci charakteryzują się dyspozycjami do manifestowania zachowań z pozoru nieagresywnych, będących postacią w miarę bezkonfliktowych, niekaralnych zachowań napastliwych. Posiadają skłonność do wypowiadania o sobie nieprzychylnych opinii, dokonywania negatywnej samooceny, samoponiżania jak również do wyolbrzymiania swoich braków i niedostatków. Wobec siebie samego kierują wrogie pragnienia, myślą o samounicestwieniu. Posiadają też wyraźne skłonności do prezentowania agresji fizycznej wobec otoczenia. Ataki ich kierowane są bezpośrednio na osobę, której dotyczy odczuwana agresja. Przyjmuje to formę bicia, szarpania, kopania, poszturchiwania itp.

Nieco inaczej przedstawia się ta hierarchia w grupie nieletnich umieszczonych w grupach interwencyjnych. Respondenci z tych grup uzyskali najwyższe wyniki w czynniku IX – „agresja fizyczna wobec otoczenia” (1,31). Nieco niższe w czynnika IV – „agresja przemieszczona” (0,89), oraz X - „wrogość wobec otoczenia” (0,86) i I – „skłonność do działań odwetowych” (0,85).

Klasyfikacja ta pozwala wnioskować, że nieletni umieszczeni w grupach interwencyjnych charakteryzują się silnymi skłonnościami do podejmowania działań o charakterze przemocy fizycznej. Swoje ataki kierują bezpośrednio na osobę, której dotyczy odczuwana agresja. Przyjmują one postać bicia, kopania, szturchania, szarpania itp. Przejawiają także agresje w formie przemieszczonej, okazywanej poprzez zachowania takie jak: trzaskanie drzwiami, niszczenie przedmiotów pod wpływem złości . są to zachowania świadczące o przeniesieniu obiektu agresji, co skutkuje tym, że bezpośredni atak na osobę zostaje zastąpiony atakowaniem przedmiotów martwych. Podobne nasilenie mają w tej grupie przejawianie wrogich pragnień wobec innych, rzutowanie swojej wrogości na otoczenie, przypisywanie innym ukrytych celów, nieczystych intencji, podejrzliwość i nieufność.

Dodatkowo też skłonności do mszczenia się, przygotowywania i realizowania zemsty za doświadczone lub urojone krzywdy (Z.Gaś, 1987).

W następnej kolejności dokonano oceny różnic między średnimi (M1-M2). Nieletni z grup zwykłych uzyskali średnie wyższe wyniki w czynniku V „nieuświadomione tendencje agresywne”. Z różnic owych wynika, że nieletni umieszczeni w schronisku zwykłym, bardziej niż interwencyjni przejawiają skłonności do manifestowania zachowań na pozór nie agresywnych, które są formą nie karalnej i w miarę bezkonfliktowej agresywnej działalności. Następnie wyliczono różnice statystycznie istotne, z czego wynika, że średnie wyniki w grupach w przypadku opisanego powyżej czynnika istotnie różnią się od siebie statystycznie. Zaskakującym może wydawać się fakt, że to właśnie nieletni z grup zwykłych uzyskali w tych czynnikach wyniki istotnie statystycznie wyższe na poziomie $p < 0,05$. Zdziwienie budzi również fakt, iż w pozostałych czynnikach nie wystąpiły różnice istotne statystycznie (Gaś Z. 1987).

Tabela 2. Różnice między średnimi wynikami w poszczególnych czynnikach.

Cechy	GR1		GR2		„t”
	M1	Sd1	M2	SD2	
I	6,77	2,48	7,18	2,22	- 0,460
II	7,95	1,64	6,90	1,75	1,682
III	6,77	1,34	6,54	0,82	0,513
IV	7,04	1,93	7,72	0,90	-1,101
V	7,54	1,92	6,09	1,57	2,168 ^x
VI	7,90	1,54	7,63	1,68	0,465
VII	8,18	1,46	7,63	1,36	1,029
VIII	7,68	1,70	7,27	1,55	0,669
IX	7,22	2,30	8,09	1,14	-1,166
X	6,86	2,03	6,81	1,53	0,65
XI	6,31	1,70	5,54	1,91	1,180
WO	7,50	2,06	7,18	0,98	0,482

^xP < 0,05

W dalszej części analizy określono 4 poziomy nasilenia syndromu agresji w grupach badanych nieletnich, wyniki surowe przełożono na steny, obliczone dla grupy normalizacyjnej, którą stanowiło 342 mężczyzn, którzy nie weszli w konflikt z prawem. Steny

posiadają skalę 10 stopniową przy czym za wynik przeciętny uznaje się sten V- VI. Wyniki powyżej stenu 7 świadczą o wysokim bądź bardzo wysokim natężeniu danej cechy.

W przypadku nieletnich z grupy zwykłej jest to czynnik II „tendencje autodestrukcyjne” - 86,2 % (N=19) i czynnik V „nieświadomione tendencje agresywne”- 81,8% (N= 18).

Świadczy to o tym, że aż 86 % nieletnich z grup zwykłych posiada wysoką lub bardzo wysoką skłonność do kierowania na siebie agresji fizycznej, dokonywania samouszkodzeń, podejmowania prób samobójczych, zadawania sobie bólu fizycznego. Mają również w 81,8 % przypadków wysokie lub bardzo wysokie tendencje do manifestowania zachowań na pozór nie agresywnych, które są formą nie karalnej i w miarę bezkonfliktowej agresywnej działalności.

Nieco inaczej sprawa przedstawia się w przypadku nieletnich interwencyjnych, którzy uzyskali wyniki wysokie i bardzo wysokie w skalach: IV „agresja przemieszczona” – 90,9 % (N =10) oraz VI „agresja pośrednia” – 90,9 % (N=10).

Pozwala to wnioskować, iż 90,9 % nieletnich z grup interwencyjnych prezentuje wysoką lub bardzo wysoką skłonność do zmiany formy napastliwości z bezpośredniej na pośrednią. Konkretnie osoby atakują więc pośrednio, a ma to postać ośmieszania ich, plotkowania, donoszenia, a także wyśmiewania cudzych przekonań i poglądów. Często też posuwają się do niesprawiedliwego traktowania, nadmiernego krytykowania, grożenia. Mają widoczne skłonności do prezentowania zachowań w formie agresji przemieszczonej: trzaskania drzwiami, niszczenia przedmiotów pod wpływem złości. Są to zachowania świadczące o przeniesieniu obiektu agresji, czego skutkiem jest, iż bezpośredni atak na osobę zostaje zastąpiony atakowaniem przedmiotów martwych.

Tabela 3. Poziom cech syndromu agresji nieletnich na tle grupy normalizacyjnej

Cechy	GR1 N=22		GR2 N=11		chi ²
	N1	%	N2	%	
I- „skłonność do działań odwetowych”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	6	27,3	3	27,3	1,87 df=3 ni
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	6	27,3	5	45,4	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	6	27,3	1	9,1	
d)wyniki niskie (0 – 4 sten)	4	18,1	2	18,2	
II- „tendencje autodestrukcyjne”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	7	31,7	2	18,2	2,40 df=2
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	12	54,5	5	45,4	

c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	3	13,6	4	36,4	ni
III- „zaburzenia kontroli agresji”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	3	13,6	1	9,1	0,16 df=2 ni
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	10	45,4	5	45,4	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	9	41	5	45,4	
IV- „agresja przemieszczona”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	7	31,8	2	18,2	6,71 df=3 ni
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	6	27,3	8	72,7	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	6	27,3	1	9,1	
d)wyniki niskie (0 – 4 sten)	3	13,6	0	0	
V- „nieuświadomione tendencje agresywne”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	8	36,3	1	9,1	6,71 df=3 ni
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	10	45,5	4	36,4	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	2	9,1	5	45,4	
d)wyniki niskie (0 – 4 sten)	2	9,1	1	9,1	
VI- „agresja pośrednia”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	8	36,3	3	27,3	6,38 df=3 ni
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	8	36,3	7	63,6	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	6	27,3	0	0	
d)wyniki niskie (0 – 4 sten)	0	0	1	9,1	
VII- „agresja instrumentalna”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	5	22,7	3	27,3	2,51 df=2 ni
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	5	22,7	5	45,4	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	12	54,6	3	27,3	
VIII- „wrogość wobec siebie”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	10	45,4	3	27,3	1,17 df=2 ni
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	8	36,4	6	54,5	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	4	18,2	2	18,2	
IX- „agresja fizyczna wobec otoczenia”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	10	45,4	1	9,1	9,05 df=3 p<0,05
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	4	18,2	5	45,4	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	2	9,1	4	36,4	
d)wyniki niskie (0 – 4 sten)	6	27,3	1	9,1	
X- „wrogość wobec otoczenia”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	3	13,6	1	9,1	2,42 df=3 ni
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	12	54,6	5	45,4	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	3	13,6	4	36,4	
d)wyniki niskie (0 – 4 sten)	4	18,2	1	9,1	
XI- „agresja reaktywna”					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	2	9,1	0	0	2,68 df=3 ni
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	9	40,9	4	36,4	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	9	40,9	4	36,4	
d)wyniki niskie (0 – 4 sten)	2	9,1	3	27,2	
WYNIK OGÓLNY					
a)wyniki bardzo wysokie(9 – 10 sten)	9	40,9	2	18,2	4,67 df=3 ni
b)wyniki wysokie (7 – 8 sten)	6	27,3	7	63,6	
c)wyniki przeciętne (5 – 6 sten)	5	22,7	2	18,2	
d)wyniki niskie (0 – 4 sten)	2	9,1	0	0	

W następnej kolejności obliczono współczynnik zgodności chi kwadrat. A analizy tych wyników można odczytać, że nieletni interwencyjni różnią się pod względem częstotliwości wyboru kategorii odpowiedzi od nieletnich z grup zwykłych na poziomie $p, < 0,05$ jedynie w czynniku IX – agresja fizyczna wobec otoczenia.

Oznacza to, że w zdecydowanej większości charakter pobytu w SdN (grupa zwykła bądź interwencyjna) nie różnicuje nieletnich pod względem agresywności na poziomie istotnym statystycznie.

Podsumowanie

Przedstawione analizy pozwalają jedynie częściowo przyjąć założone wcześniej hipotezy. Jak się okazało bowiem, nieletni faktycznie ujawniają wysoki poziom syndromu agresji oraz ujawniają wyższy poziom agresji interpersonalnej niż grupa normalizacyjna. Natomiast hipoteza mówiąca, iż nieletni z grup interwencyjnych ujawniają wyższy poziom agresywności od nieletnich grup zwykłych nie znalazła empirycznego potwierdzenia.

Warto jednak podkreślić, że uzyskane wyniki są nieistotne statystycznie, przez co nie można uogólnić ich na całą populację nieletnich przebywających w schroniskach dla nieletnich.

Informacje płynące z badań mają jednak istotną wartość pod kątem charakterystyki i diagnozy nieletnich przebywających w Schronisku dla Nieletnich w Dominowie. Bez wątpienia powinny znaleźć zastosowanie w oddziaływaniach profilaktycznych i planowaniu pracy wychowawczej z nieletnimi tu przebywającymi. Z punktu widzenia badawczego warto pokusić się o dalsze analizy, wyjaśniające takie, poniekąd zaskakujące wyniki badań.

Literatura:

Ambrozik W., Zielińska F. [red.] „Młodociani mordercy. Studia nad agresją i zbrodnią”
Poznań 2003

Brzeziński J. „Metodologia badań psychologicznych”, Warszawa 2003

Czapów C. „Młodzież a przestępstwo” t. II. Warszawa 1962

Czapów C., Jedlewski J. „Pedagogika resocjalizacyjna”, Warszawa 1971

Frączek A. [red.]. „Studia nad uwarunkowaniami agresji interpersonalnej: sprawozdanie z badań i rozprawy”, Wrocław 1986

Gaś Z. „Inwentarz Psychologiczny Syndromu Agresji” [w:] „Przegląd Psychologiczny” 1980
t. XXIII nr 1

Gaś Z. „Zrewidowana wersja inwentarza psychologicznego syndromu agresji – IPSA II” [w:] „Przegląd psychologiczny” 1987, t. XXX, nr 4 Gdańsk 2003

Górski S. „Metodyka resocjalizacji”, Warszawa 1985

Kalinowski M. „Europejskie systemy resocjalizacji nieletnich”, Warszawa 1991

Kodeks karny wykonawczy, Warszawa 1991

Kosewska A. Kosewski M. „Osobowościowe czynniki zachowań dewiacyjnych. Dojrzewanie przestępcze i jego terapię” [w:] „Zagadnienia patologii społecznej” [red.] Podgórecki A. Warszawa 1976

Kosewski M. „Agresywni przestępcy”, Warszawa 1977

Kurzępa J. „Odurzeni śmiercią” [w:] „Młodociani zabójcy. Studia nad agresją i zbrodnią” [red.] Ambrozik W, Zieliński F; Poznań 2003.

Łobocki M. „Metody i techniki badań pedagogicznych”, Warszawa 1984

Machel H. „Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna”,

Majchrzyk Z. „Nieletni, młodociani i dorośli sprawcy zabójstw. Analiza procesów motywacyjnych i dyspozycji osobowościowych”, Warszawa 2001

Ostrowska K. „Psychologiczne determinanty przestępczości młodocianych. Analiza kryminologiczna”, Warszawa 1981

Pielecki A. (2002) (red.), „Problemy pedagogiki specjalnej w okresie przemian społecznych”, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Pospiszyl I. „Ofiary chroniczne. Przypadek czy konieczność?”, Warszawa 2003

Pospiszyl K. „Psychopatia”, Warszawa 2000

Radochoński M. „Osobowość antyspołeczna”, Rzeszów 2000

Stachyra J., Kocbzyk M. „Metody statystyczne w naukach pedagogicznych”, Warszawa 1982

Stela K. „Młodociani osadzeni w zakładach karnych typu zamkniętego” [w:] „Więziennictwo – nowe wyzwania: praca zbiorowa pod redakcją B. Hołysta, W. Ambrozika, P. Stępniaka. Centralny Zarząd Służby Więziennej. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Polskie Towarzystwo Penitencjarne” Warszawa 2001, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (Dz. U. z dnia 26 października 2001 r.)

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich po nowelizacji z 15 września 2000 r. (2001), Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa

Waśkowicz W. (2003) (red.), „Praktyczna resocjalizacja”, Liber, Lublin.

Węgliński A. „Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich”, Lublin 2004.

Wójcik D. „Młodociani sprawcy rozboju” [w:] „Archiwum Kryminologii” t. V 1977

Wójcik D. „Środowisko rodzinne a poziom agresji młodzieży przestępczej i nieprzestępczej”,
Warszawa 1972

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich po nowelizacji z 15 września 2000 r. (2001),
Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.

Waśkiewicz W. (2003) (red.), „Praktyczna resocjalizacja”, Liber, Lublin.